

ЛАТИНСКА ЛИЧНОИМЕННА СИСТЕМА: СОБСТВЕНО ИМЕ (ПРЕНОМЕН) И ОТРАЖЕНИЕТО МУ В ЗАПАДНОСЛАВЯНСКИТЕ АНТРОПОНИМНИ СИСТЕМИ¹

Гергана Петкова, Анета Тошева
Медицински университет – Пловдив

Обект на изследване в настоящия текст са западнославянски лични имена (полски, чешки и словашки), както мъжки, така и женски, образувани от римски преномен. Основната цел на изследването е да се изготви техен пълен списък и да се проследи изконната им етимология.

Изследваните оними са обособени в отделни групи според изходния им апелатив или антропоним, от който са изведени. Допълнителна класификация е направена въз основа на екстралингвистичната информация дали славянското лично име е канонизирано само от Католическата, само от Православната църква, или е прието за официално и от двете църкви и е включено в каноничните им списъци.

Ключови думи: римски преномен, полско, чешко, словашко лично име

The research object of the present text is the West Slavic personal names (Polish, Czech, and Slovak), both males and females, derived from a Roman praenomen. Its main aim is their complete list to be presented as well as their initial etymology.

The excerpted onyms are grouped according to the appellative or anthroponyms from which they are derived. Another classification is done, based on the extralinguistic information about the name canonization, i. e. if a given Slavic anthroponym is an Orthodox saint's name, if it is a Catholic one's, or it is included in the list of saints by the both churches.

Keywords: Roman praenomen, Polish, Czech, Slovak personal name

¹ За реализирането на настоящия текст изказваме благодарности към ННП „Млади учени и постдокторанти“.

1. Римска именна система – преномени:

Мъжките имена при римляните съдържат минимум два компонента – лично име (*praenomen*) и родово име (*nomen*) (Johnson 1903, 1932; F'odorova 1982: 85; IM)/ *nomen gentile* (Johnson 1903, 1932; Felecan 2010a: 65; RNC)/ *nomen gentilicium* (Johnson 1903, 1932; RNC)). Възможно е гражданинът да притежава и прякор, който да е родов (*cognomen*) или личен (*agnomen*) (Felecan 2010a: 65; F'odorova 1982: 85; IM; RNC). Знатните римляни често добавят и информация за това чий син са (например *M. Porcilius Regulus, filius M. Procilii Nocetae* (Марк Порцилий Регул, син на Марк Порцилий Ноцета)) (Felecan 2010a: 70; NR).

Това представлява тричленната именна система (наречена *tria nomina* или „трите имена“) в Древен Рим. Първоначално тя е била валидна само за патрициевите родове. Предполага се, че системата функционира от 5 в. пр. н. е., но официално се среща в документи от 2 в. пр. н. е. и се запазва в този вид до управлението на Сула (*Sulla*), т. е. до края на Републиката (Felecan 2010a: 66; NR; RNC). Тя е уникалана, среща се само при племената, обитаващи Италийския полуостров, и коренно се различава от практиките на именуване при народите от другите части на Европа и дори на Средиземноморието, при които е типична употребата на комбинация от монотематично и дитематично лично име (RNC).

Преноменът (*praenomen* < *prae* – „преди, пред“ + *nomen* – „име“) (лично име) се дава при раждането, а родовото име се унаследява (Felecan 2010a: 65), но понеже съществува традиция първородният син да наследи както личното, така и родовото име на своя баща, когноменът служи да индивидуализира отделните членове на дадена фамилия (Felecan 2010a: 70 – 71). Дори през 230 г. пр. н. е. тази традиция се узаконява с постановление на сената, т. е. преноменът на бащата задължително се предава на най-големия син (F'odorova 1982: 86; IM).

Според *Варон* (*Varro*) съществува списък, включващ 18 лични имена, от които може да се избира (Felecan 2010a: 65). Всъщност имената, засвидетелствани в античните текстове като римски преномени, са доста повече. Интересно е да се отбележи, че антропонимите с най-голяма фреквентност са били толкова популярни, че в писмените текстове са представени чрез абривиатури.

Когато етимологията на името е ясна за всички носители на езика, преноменът е даван според обстоятелствата, съпътстващи раждането на детето. Така името *Луций* (*Lucius*) е с изконното значение „роден през деня“, а *Маний* (*Manius*) „роден сутринта“,

Квинт (Quintus), Секст (Sextus), Децим (Decimus), Постум (Postumus) показват поредността на раждане (Johnson 1903, 1932).

С течение на времето много от имената излизат от употреба, а още през класическия период от развитието на латинския език изконното им значение бива забравено (Johnson 1903, 1932; F'odorova 1982: 85; IM).

В Древен Рим в следрепубликанския и императорския период жените нямат правото да притежават преномен, защото нямат статут на римски граждани. Вместо собствени имена при обръщение към римлянките са използвани формите за женски род на родовите им имена (Felescan 2010a: 69 – 70; F'odorova 1982: 91;) или от родовото име на бащата се образува ново име с помощта на суфикса *-illa* или *-ina* (Felescan 2010a: 69 – 70). Така в даден род всички жени имат едно и също име, а различаването на отделните му представителки се осъществява посредством числителни имена, давани според реда на раждане, например: *Claudia Maior* (= най-голяма), *Claudia Secunda* (= втора), *Claudia Tertia* (= трета) и така до най-малката – *Claudia Minor*² (F'odorova 1982: 91; VR). След като жената се омъжи, тя обикновено получава името на съпруга си (Johnson 1903, 1932; Felescan 2010a: 69 – 70). Срещат се и случаи, когато римлянката носи и родовото име на майка си, поставяйки го след това на баща си (Johnson 1903, 1932).

Макар и единични, съществуват и случаи, засвидетелствани в писмени паметници, в които се срещат женски форми на римски преномени (*Publia, Lucia*) (Smith 1875: 801; Felescan 2010a: 69 – 70). Това се случва в един по-късен период. Получават го, след като се омъжат. Обикновено ролята на преномен на съпругата се изпълнява от формата за женски род на преномена на мъжа ѝ (Smith 1875: 801).

Чак по време на Империята тричленната именна система започва да е валидна и за жените в Древен Рим (Johnson 1903, 1932).

Римското влияние безспорно е оставило своя отпечатък върху именните системи на повечето съвременни антропонимни системи включително и върху славянските.

Обект на изследване в настоящия текст са западнославянски лични имена (полски, чешки и словашки), както мъжки, така и женски, образувани от римски преномен. Основната цел на изследването е да се изготви техен пълен списък и да се проследи изконната им етимология.

² Това е причината най-често използваните женски имена в Древен Рим да са *Maior, Secunda, Tertia* и *Minor* (ibidem).

Западнославянските лични имена са ексцерпирани от специализирани ономастични речници и сайтове, в които е налична богата информация не само за техните форми, произход и етимология.

Изследваните оними са обособени в отделни групи според изходния им апелатив или антропоним, от който са изведени. Допълнителна класификация е направена въз основа на екстралингвистичната информация дали славянското лично име е канонизирано само от Католическата, само от Православната църква, или е прието за официално и от двете църкви и е включено в каноничните им списъци.

Тези класификации са базирани на желанието да се проследи етимологията на дадено римско митологично име и пътищата, по които то навлиза в западнославянските личноименни системи.

Важно е да се направи уточнението, че при изготвянето на първата класификация разпределянето на имената в отделните групи се осъществява спрямо традициите на латинската лексикология и морфология.

Чуждите по произход антропоними са изведени от латински апелативи, чийто смисъл невинаги е разпознаваем, и поради това е изключително важно тяхната точна етимология да бъде изведена и тяхната семантика да бъде посочена, което е и, както беше посочено по-горе, една от основните цели на изследването. От значение е и екстралингвистичната информация относно тяхната канонизация от Католическата църква, от Православната или и от двете. Тя влияе върху фреквентността им на употреба.

Могат да се обособят няколко основни периода на масово навлизане на латински имена в западнославянските именни системи. Първият съвпада с времето на съществуване на Римската империя, когато местните жители в отделните провинции постепенно започват да усвояват тричленната римска именна система (Felecan 2010: 67–73). Вторият е свързан с разпространението на християнството, когато директно от списъците на светците, канонизирани от Католическата църква, собствени имена с латински корен започват широко да се използват. Тези т. нар. *Календарни имена* в голяма степен преповтарят старите латински имена или са образувани от апелативи, чието значение е свързано с християнските добродетели или с празниците, обредите и обичаите, въведени от новата религия. Не са редки и случаите, когато изконното значение на старо римско име е променено, за да е в унисон с тази тенденция на неолатинизация (Felecan 2010: 75–76).

Началото на следващия период може да бъде отнесен към края на миналия век, когато имена на персонажи от литературата и киното започват да се използват като

официални лични имена. Тази тенденция се засилва с годините до появата на съвременната мода на т. нар. интернационални имена.

2. Западнославянски мъжки антропоними, образувани от римски преномен:

1. **CAESAR**: PL: Cezariusz/ Cezary; SLK: Cézár; CZ: Cézar;
2. **CAIUS/ CAJUS/ GAIUS**: PL: Gajusz/ Kajusz; SLK: Gaius; CZ: Gajus/ Kájus;
3. **DECIMUS**: SLK: Decimus;
4. **FAUSTUS**: PL: Faust; SLK: Faust; CZ: Faust;
5. **LUCIUS**: PL: Lucjusz; SLK: Lucius; CZ: Lucius;
6. **MARCUS**: PL: Marek; SLK: Marek/ Markus; CZ: Marek;
7. **OCTAVIUS**: PL: Oktawiusz; SLK: Oktávius; CZ: Oktavius;
8. **PAULLUS/ PAULUS**: PL: Paweł; SLK: Pavel/ Pavol; CZ: Pavel;
9. **QUINCTUS/ QUINTUS**: SLK: Kvintus;
10. **SEXTUS/ SIXSTUS**: PL: Sykstus; SLK: Sextus/ Sixtus; CZ: Sixt;
11. **SPURIUS**: SLK: Spurius;
12. **TIBERIUS**: PL: Tyberiusz; SLK: Tiber; CZ: Tiber;
13. **TITUS**: PL: Tytus; SLK: Títus; CZ: Titus;

3. Класификация на римските преномени, послужили за образуване на западнославянски мъжки лични имена, с оглед на тяхната деривация:

A. Деривационни модели според:

A. 1.1. Мотивиращата основа:

A. 1.1.1. От апелативи:

a) От прилагателно име:

Decimus (< *decimus*, 3 – „десети“ (BTN³, K) > **SLK**: Decimus (JS)); **Faustus** (< *faustus*, 3 – „благоприятен, късметливски, щастлив“ (BTN, K, KN, LI, SL) > **PL**: Faust (K, KN, LI); **SLK**: Faust (SL, SSJ); **CZ**: Faust (K, KN)); **Octavius** (< 1) лат. *octavus*, 3 – „осми“ (BTN, K, KN, LI, SL) > **PL**: Oktawiusz (K, KN, LI); **SLK**: Oktávius (LI, SL, SSJ); **CZ**: Oktavius (K, KN, LI); **Paullus/ Paulus** (< *paullus*, 3/ *paulus*, 3 – „малък; скромн“ (K, KN, LI, SL) > **PL**: Paweł (BTN, K, KN, LI); **SLK**: Pavel (LI, SL, SSJ)/ Pavol (BTN, JS, LI, SL, SSJ); **CZ**: Pavel (BTN, K, KN, LI, SL)); **Quinctus/ Quintus** (< *quintus*, 3 – „пети“ (BTN, K, SL) > **SLK**: Kvintus (SL, SSJ)); **Sextus/ Sixstus** (< *sextus*, 3 – „шест“ (BTN, K, SL) > **PL**: Sykstus (K, KN); **SLK**: Sextus (JS)/ Sixtus (SL, SSJ); **CZ**: Sixt (KN); **SLN**: Sixtus (KN)); **Tiberius** (< 1) *Tiberius*, 3 – „на Тибър (река, преминаваща през Рим); по името на бога на р. Тибър, син на Янус“ (BTN, K, KN, LI, SL) > **PL**: Tyberiusz (KN, LI); **SLK**: Tiber (SL, SSJ); **CZ**: Tiber (K, KN));

Б. Етимологична характеристика на немотивираните римски преномени:

Б. 1. Римски преномени с различни етимологични интерпретации:

Caesar (< 1) лат. *caesaries*, *ei*, *f* – „коса“ (BTN, K, KN, LI, SL); 2) лат. *caedo*, 3 – „режа“ (LI) > **PL**: Cezariusz (K)/ Cezary (BTN, K, KN, LI); **SLK**: Cézar (SL, SSJ); **CZ**: Cézar (K, KN)); **Caius/ Cajus/ Gaius** (< 1) неясно значение (BTN, K); 2) лат. *gaudeo*, 2 – „радвам се“ (K) > **PL**: Gajusz (LI)/ Kajusz (LI); **SLK**: Gaius (LI); **CZ**: Gajus (LI)/ Kájus (LI)); **Lucius** (< 1) лат. *lux*, *lucis*, *f* – „светлина“ (BTN, K, KN, LI, SL); 2) лат. *lucius*, 3 – „ярък, светъл, блестящ“ (K) > **PL**: Lucjusz (BTN, K, KN, LI); **SLK**: Lucius (SL); **CZ**: Lucius (K, KN)); **Marcus** (< 1) римското митологично име *Mars* (т. е. от *Martius*, 3 – „роден през март, месец, посветен на бог Марс“) (BTN, K, KN); 2) лат. *mas*, *maris* – „мъжествен“ (LI); 3) лат. *marcus*, *i*, *m* – „чук, чукче“ (K); 4) лат. *marceo*, 2 – „посърнал съм; изтощен съм“ (BTN) > **PL**: Marek (BTN, K, KN, LI); **SLK**: Marek (BTN, JS, SL, SSJ)/ Markus (LI, SL, SSJ); **CZ**: Marek (BTN, K, KN, LI)); **Spurius** (< 1) лат. *spurius*, 3 – „извънбрачно роден, незаконно роден“ (BTN, K); 2) неясно значение (K) > **SLK**: Spurius (JS)); **Titus** (< 1) неясно значение (BTN); 2) лат. *titulus*, *i*, *m* – „титла“ (BTN); 3) лат. *tueor*, *tuitus*, *tutus*

³ Използвани са следните абривиатури: **BTN** (= www.behindthename.com), **JS** (= Špraňár, J., Hrabovský, J. 2012), **K** (= <http://kurufin.narod.ru/>), **KN** (= Knappová, M. 1985), **LI** (= www.leksykony.interia.pl), **SL** (= <http://slovník.dovrecka.sk/etymologicky-slovník-mien>), **SSJ** (= *Slovník slovenského jazyka* 1968).

sum, 2 – „гледам” (K); 4) дума с етруски произход *titus* – „защитаващ честта; почтен; полски гълъб“ (K) > **PL**: Tytus (BTN, K, KN, LI); **SLK**: Títus (SL, SSJ); **CZ**: Titus (K, KN));

4. Класификация на римските преномени според канонизацията им:

А. Имена на светци, канонизирани от Католическата църква: *Sextus/ Sixstus*;

Б. Имена на светци, канонизирани и от Католическата, и от Православната църква: *Caesar; Caius/ Cajus/ Gaius; Faustus; Lucius; Marcus; Octavius; Paullus/ Paulus; Quinctus/ Quintus; Tiberius; Titus*;

5. Западнославянски женски антропони, образувани от латински женски имена, изведени от римски преномен:

1. **APPIA**: **SLK**: Apia;
2. **FAUSTA**: **PL**: Fausta; **CZ**: Fausta;
3. **GAIA**: **PL**: Gaja/ Kaja;
4. **LUCIA**: **PL**: Lucja; **SLK**: Lucia; **CZ**: Lucie;
5. **NONA/ NONNA**: **PL**: Nonna; **CZ**: Nona;
6. **PAULA/ PAULLA/ POLLA**: **PL**: Paula; **SLK**: Paula; **CZ**: Pavla;
7. **QUINTA**: **SLK**: Kvinta;

6. Класификация на римските преномени, послужили за образуване на западнославянски мъжки лични имена, с оглед на тяхната деривация:

А. 1. Деривационни модели според:

А. 1.1. Мотивиращата основа:

А. 1.1.1. От съществително собствено име:

а) От антропоним (римски преномен):

Appia (< *Appius* (SL) > **SLK**: Apia (SL, SSJ)); *Gaia* (< *Caius/ Gaius* (LI) > **PL**: Gaja (LI)/ Kaja (LI)); *Lucia* (< *Lucius* (BTN, K) > **PL**: Lucja (BTN, K, LI); **SLK**: Lucia (BTN, SL, SSJ); **CZ**: Lucie (BTN, K, KN, SL)); *Quinta* (< *Quintus* (SL) > **SLK**: Kvinta (SL, SSJ));

Б. Етимологична характеристика на женските латински лични имена, образувани от римски преномен:

Б. 1. Женските латински лични имена, образувани от римски преномен, с различни етимологични интерпретации:

Fausta (< 1) римския преномен *Faustus* (BTN, K); 2) лат. *fausta* – „благоприятна, късметлийска, щастлива” (форма за ж. р. от прил. име *faustus*, 3 – „благоприятен, късметлийски, щастлив”) (K) > **PL:** *Fausta* (K, LI); **CZ:** *Fausta* (K, KN)); **Nona/Nonna** (< 1) римския преномен *Nonnus/Nonus* (BTN); 2) лат. *nona* – „девета” (форма за ж. р. от прил. име *nonus*, 3 – „девети”) (във връзка с деветте месеца на бременността) (BTN, K, KN); 3) лат. *nonna, ae, f* – „монахиня; гледачка на деца“ (K) > **PL:** *Nonna* (KN); **CZ:** *Nona* (K, KN)); **Paula/Paulla/Polla** (< 1) римския преномен *Paullus/Paulus* (BTN, K); 2) лат. *paula/paulla* – „малка; скромна” (форма за ж. р. от прил. име *paullus/paulus*, 3 – „малък; скромнен”) (K) > **PL:** *Paula* (BTN, KN, LI); **SLK:** *Paula* (LI, SL, SSJ); **CZ:** *Pavla* (BTN, K, KN, LI));

7. Класификация на женските латински имена, образувани от римски преномен, според канонизацията им:

А. Имена на светици, канонизирани и от Католическата, и от Православната църква: *Fausta; Gaia; Lucia; Nona/Nonna; Paula/Paulla/Polla;*

Безспорно, най-силно влияние за навлизането на латински по произход имена в трите разглеждани системи оказва приемането на християнството в западнославянските страни чрез посредничеството на Католическата църква. Благодарение на създаването на официалните канонични списъци, които се използват при избора на име за новородените деца, се запазват много древни антропоними, които при други обстоятелства отдавна биха били излезли от употреба. Тяхната изконна етимология често не е ясна за обикновените хора. Ето защо подобен род изследвания са от изключителна важност за тяхното запазване и популяризиране.

В настоящото изследване са включени общо 17 латински преномена, които имат еквиваленти в западнославянските антропонимни системи (20 словашки лични имена,

16 мъжки и 4 женски, 18 полски, 12 мъжки и 6 женски, и 15 чешки, 11 мъжки и 4 женски). Всички те се използват като официални лични имена, а не се срещат само в преводите на антична художествени текстове или различни видове справочна и научна литература.

Римските преномени принадлежат към най-древния пласт на латинските имена и поради това голям процент от тях нямат изведена точна етимология, което ясно личи и от направената класификация както при мъжките западнославянски имена, така и при женските. В същата класификация и при мъжките антропоници се обособява още една група, мъжки лични имена, изведени от прилагателно име, и при женските – изведени от съществително собствено име (което се дължи на принципа, съществуващ в Древен Рим, женското име, когато това става разрешено и възможно, да се образува от мъжко лично име).

Почти всички от включените в настоящото изследване латински антропоници са имена на светци, канонизирани и от Католическата, и от Православната църква.

Библиография

Felecan 2009: Felecan, O. Romanian-Ukrainian Connections in the Anthroponymy of the Northwestern Part of Romania. pp. 399-407 [посетен 09.06.2013] <http://yorkspace.library.yorku.ca/xmlui/bitstream/handle/10315/3973/icos23_399.pdf>.

Felecan 2010a: Felecan, O. A Diachronic Excursion into the Anthroponymy of Eastern Romania. – In: “Philologia Jassyensia”, An. VI, Nr. 1 (11) 2010, pp. 57 – 80.

Felecan 2010b: Felecan, O. Multiethnic Connections Reflected in the Anthroponymy of a Central European Region. – In: “Nomina Africana”, Journal of the Names Society of Southern Africa, vol. 24 (1)/2010, pp. 1 – 23.

Felecan 2013: Felecan, O. Un excurs onomastic în spațiul public Românesc actual. Cluj-Napoca: Editura Mega, Editura Argonaut, 2013.

Fodorova 1982: Fodorova, E. V. Vvedeniye v latinskuyu epigrafiku. Moskva: Izd-vo Mosk. un-ta, 1982, s. 85 – 101. [Фьодорова, Е. В. Введение в латинскую эпиграфику. Москва: Изд-во Моск. ун-та, 1982, с. 85 – 101.]

Johnson 1903, 1932: Johnson, H. W. The Private Life of the Romans. Scott, Foresman and Company, 1903, 1932. [прегледан 19.09.2011] <http://www.forumromanum.org/life/johnson_2.html>.

Knapková 1985: Knapková, M. Jak se bude jmenovat? Praha: Academia, 1985.

Sedláček 2011: Sedláček, J. Latinsko-Český a Česko-Latinský kapesní slovník. Praha: ČS, 2011.

Slovník slovenského jazyka 1968: Slovník slovenského jazyka, VI. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1968.

Słownik Łacińsko-polski 1981: Słownik Łacińsko-polski. Warszawa: Państwowe wydawnictwo naukowe, 1981.

Smith 1875: Smith, W. A Dictionary of Greek and Roman Antiquities. London: John Murray, 1875, p. 800 – 803.

Špaňár, Hrabovský 2012: Špaňár, J., Hrabovský, J. Latimsko-slovenský/ slovensko-latinský slovník. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 2012.

www.behindthename.com [посетен 24.07.2013].

http://en.wikipedia.org/wiki/Roman_naming_conventions [посетен 15.08.2014] (= RNC).

<http://www.imena.org/latin.html> [посетен 18.05.2010] (= IM).

<http://kurufin.narod.ru/> [посетен 24.07.2013].

www.leksykony.interia.pl [посетен 24.07.2012].

<http://www.novaroma.org> [посетен 20.04.2011] (=NR).

<http://rechnik.info/%D0%B8%D0%BC%D0%B5> [посетен 09.04.2016].

<http://slovník.dovrecka.sk/etymologicky-slovník-mien> [посетен 09.04.2016].

http://www.vroma.org/~bmcmanus/roman_names.html [посетен 21.11.2011] (= VR).